

Tanzimat Dönemi'nde Türkçeye Giren Batı Dilleri Kaynaklı Kelimelere Önerilen Karşılıklar Hakkında Değerlendirme

Fatih KURTULMUŞ*

Özet

Türk dili, tarih boyunca ve günümüzde yayıldığı geniş coğrafyada pek çok dille etkileşim hâlinde olmuş, sonucunda birçok yabancı sözcük Türkçeye geçmiştir. Özellikle Tanzimat ve modernleşme süreciyle Türkçenin Batı dilleriyle yoğun bir temas dönemi başlamış ve Batı dilleri kökenli pek çok sözcük Türkçeye kopyalanmıştır. Çalışmanın amacı bu dönemde Türkçeye girmiş Batı kökenli kelimelere önerilen karşılıkların günümüzdeki durumunu ve toplum tarafından benimsenip benimsenmediğini derlem dil bilimi yöntemleri ile incelemektir. Bunun için öncelikle Tanzimat Dönemi'nde Batı dillerinden kopyalanan kelimeler ile bu kelimelere Türk Dil Kurumu tarafından yayımlanmış *Yabancı Sözlere Karşılıklar Kılavuzlarında* önerilen karşılıklar (88 kelimeye 176 karşılık) belirlenmiştir. Ardından bu kelimelerin dört farklı derlemdeki sıklık sayıları toplanmıştır. Bu sayede derlem verilerinden hareketle kelimelerin gerçek kullanım oranları tespit edilmiş ve *karşıllıklı sıklık oranları* hesaplanmıştır. Sonuç olarak önerilen karşılıklardan %24'ünün (43 kelime) hiç benimsenmediği, %34'ünün (60 kelime) birkaç örnek dışında hiç görülmediği, %16,5'inin (29 kelime) oldukça sınırlı bir kullanım alanına sahip olduğu ve %25'inin (44 kelime) nispeten başarılı olduğu görülmüştür. Buradan hareketle dilde yaygınlığı olan bir kelimeye önerilen Türkçe karşılığın dilde yer edemediği tespit edilmiştir. Ayrıca karşılık önerilerinde tutarsızlık, özleştirme amacına aykırı karşılıklar, terim yazımında ölçünlüleşme sorunu, anlam/kavram alanındaki belirsizlik gibi sorunların varlığı da kelimelerin tutunamamasındaki önemli etkenler olduğu saptanmıştır. Elde edilen bulgular ışığında yabancı kökenli bir kelimeye karşılık önerirken zamanlamanın

* Dr. Öğr. Üyesi, Ardahan Üniversitesi, <https://ror.org/042ejbk14>
kurtulmusfatih@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-3259-5710>

kritik önemde olduğu ve önerilen kelimenin de benimsenip yaygınlaşması için basın yayın, medya araçları ve eğitim faaliyetlerini kapsayan çok yönlü bir dil politikasıyla desteklenmesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: yabancı sözlere karşılıklar kılavuzu, dilde sadeleşme, derlem dil bilimi, sıklık analizi, Türkçe Ulusal Derlem

An Evaluation of the Proposed Equivalents for the Western Origin Words Entering Turkish During the Tanzimat Period

Abstract

Throughout history and in the present, the Turkish language has interacted with numerous languages across its vast geographical spread; consequently, many foreign words have entered its vocabulary. Notably, the Tanzimat Period and the subsequent modernization process initiated a period of intense contact with Western languages, leading to the adoption of numerous Western-origin words into Turkish. This study aims to examine the current status of suggested equivalents for Western-origin words that entered Turkish during this period and to determine their societal adoption using corpus linguistics methods. To this end, words borrowed from Western languages during the Tanzimat Period and the equivalents proposed for them in the Guide to Equivalents for Foreign Words published by the Turkish Language Institution (TDK) were identified (176 equivalents for 88 words). Subsequently, the frequency counts of these words across four different corpora were aggregated. Thus, based on corpus data, the actual usage rates of the words were determined, and the comparative frequency ratios were calculated. The results indicated that 24% (43 words) of the suggested equivalents were never adopted, 34% (60 words) were virtually non-existent save for a few isolated instances, 16.5% (29 words) possessed a very limited range of usage, and 25% (44 words) were relatively successful. Based on these findings, it was determined that proposing Turkish equivalents for words already prevalent in the language did not gain a foothold in the language. Furthermore, factors such as inconsistencies in proposed equivalents, suggestions contrary to the goal of purification, standardization issues in term orthography, and ambiguities in semantic/conceptual fields were identified as significant reasons for the failure of these words to be adopted. Considering the obtained findings, it is concluded that timing is crucial when proposing equivalents for foreign-origin words, and that for a suggested word to be adopted and become widespread, it must be supported by a multifaceted language policy encompassing press, media tools, and educational activities.

Keywords: guide to equivalents for foreign words, language purification, corpus linguistics, frequency analysis, Turkish National Corpus

Türkler, tarih boyunca geniş bir coğrafyaya yayılmaları nedeniyle pek çok kültür ve medeniyet dairesine girmiş ve birçok milletle etkileşim hâlinde olmuştur. Bunun sonucunda tercüme eserler, ticaret, din ve çeşitli sosyal faaliyetlerden dolayı kaçınılmaz olan dilsel temaslar nedeniyle Türkçeye pek çok yabancı sözcük geçmiştir. Türkçe, yazılı olarak takip edilebilen dönemlerden itibaren yabancı kelimeler sorunu ile karşı karşıya kalmıştır. Türkçedeki yabancı kelimeler sorunu, Karal'ın da belirttiği gibi zaman ve mekân içinde süreklilik göstermesi, halkımızın tümünü ilgilendirmesi ve toplumun kültür değişmelerine paralel bir doğrultu izlemesi gibi nedenlerle Tanzimat Dönemi'nden günümüze değin güncelliğini korumuştur (2001, s. 7).

Yabancı dillerin etkisi dönemlere göre farklılık göstermiştir. Aksan (1997, s. 345), Köktürk döneminde %1'in altında olan yabancı öge oranının Uygur döneminde %1 ila %12, Karahanlı döneminde %2 ile %26, *Codex Cumanicus*'ta %10, Eski Anadolu Türkçesinde %20, Divan şiirinde %60 ve Tanzimat Dönemi'nde %60 civarına ulaştığını tespit etmiştir. Köktürk döneminde neredeyse hiç kopya kelime görülmemekle birlikte divan şiiri ve Tanzimat Dönemi'nde kopya kelimelerin sayısı çok yüksek oranlara çıkmıştır.

Türklerin tarih boyunca kültür ve medeniyet bakımından yaşadığı köklü değişimlerin dile yansımaları olmuştur. Uygurlarda Manihaizm'e ve Budizm'e ait eserler Türkçeye tercüme edilirken İslamiyet'e geçişle özellikle *Kur'an* tercümelerinde Arapça kelimelere Türkçe karşılıklar bulma çabası görülmüştür. Nitekim Eckmann, TIEM 73'te bulunan *Kur'an* tercümesinin çok az sayıda Arapça ve Farsça sözcük içermesini mütercimnin *Kur'an*'ın ilk Farsça tercümesini yapanları bu hususta taklit ederek her şeyi Türkçe kelimelerle karşılamaya gayret etmesiyle açıklamıştır (1973, s. 17).

Duraklama ve gerileme dönemlerinde büyük bir güç kaybı yaşayan Osmanlı Devleti'nin yönünü Batı'ya çevirmesiyle birçok alanda yenilik ve değişim nüveleri görülmeye başlanmıştır. III. Selim ile başlayan ve Karal'ın (1983, s. 61) “Avrupa usulünde yetiştirilmek istenen talimli ordu” ve “Yeniçeriliği kaldırmak, ulemanın nüfuzunu kırmak, Osmanlı Devleti'ni Avrupa'nın, ilim, sanat, ziraat, ticaret ve medeniyette yaptığı ilerlemelere ortak olmak için girişilen yenilik hareketlerinin bütünü” olarak tanımladığı Nizam-ı Cedid hareketleri yeni bir medeniyet dairesine geçişin habercisi olmuştur.

Dilde Sadeleşme Hareketleri ve Kurumsal Dil Politikaları

Osmanlı Devleti'nde, Fransız İhtilali sonrası başlayan milliyetçilik/ulusçuluk akımlarının etkisi ile “milliyetçilik” ve “dilde millilik” fikirleri tartışılmaya başlanmıştır. Tanzimat, Türk düşünce tarihi içerisinde çok sayıda kırılmanın yaşandığı bir süreç olarak dil sorunlarının da tartışılmaya başlandığı bir dönem olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu'nda Tanzimat Dönemi'ne kadar

devlet iradesi için Arapçanın ve Farsçanın Türk diline etkisi büyük bir sorun teşkil etmemiştir. Belge (1982) ve Özkan (2004) Tanzimat Dönemi'ne kadar devletin toplumla ilişkisi uzun süre aynı kaldığından var olan dilsel yapının büyük bir mesele olarak görülmediğini söylemektedirler. Ayrıca Belge (1982), dil meselesini “Osmanlı Devleti'nin uygarlık değiştirme zorunluluğunu duymasıyla başladığını” belirtmiş ve “Tanzimat'ı geniş kapsamlı dil tartışmalarının başladığı” ilk dönem olarak değerlendirmiştir. Medeniyet değişiminin sonucunda Türkçe, Batı dillerinin tesiri altında kalmış ve Batı dillerinden pek çok sözcük Türkçeye girmeye başlamıştır. Gelenekte Arapça ve Farsçanın oluşturduğu sorunlar ile yenileşme hareketleri sonucunda Batı dillerinden Türk diline kopyalanan sözcük sorunları benzerlik taşımaktadır. Nitekim Bıçak, 19. yüzyıldan itibaren yeni bir ulema tipinin ortaya çıktığının ve başka bir medeniyet diline bağlandığının altını çizmektedir (2019, s. 553).

Dilde yabancı kelimelerin artış göstermesi zaman zaman aydınları harekete geçirmiş ve belirli bir kamuoyu oluştuktan sonra dil akademileri ve dil dernekleri kurulmuştur. Bu derneklerin kurulmasıyla beraber diller sadeleşme ve özleşme dönemlerinden geçmiştir.¹ Dilde sadeleşme fikri Genç Kalemiler ile fiilî olarak uygulamaya geçmişse de 1931 yılında kurulan Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti ile 1932 yılında kurulan Türk Dili Tetkik Cemiyeti ve sonrasında Türk Dil Kurumunun çalışmalarıyla kurumsal ve sistemli bir şekilde devam etmiştir. Dil devrimi, Atatürk'ün inkılapçılık/devrimcilik fikirlerinden esintiler taşımaktadır. Fransız düşünür Georgeon, Atatürk'ün Kemalist devrimlerinin aslında yanlış yorumlandığını ve bunları devrimden çok “derinlemesine bir dönüşüm” olarak anlamının daha doğru olacağını ifade etmektedir (2020). Bu noktadan hareketle dil devrimini dil dönüşümü açısından -öze dönüş ve ana dil bilinci- olarak da değerlendirmek mümkündür.

Akarsu, dil devriminin temel amacını “Türkçeyi çağdaş uygarlığın bütün gereklerini karşılayacak bir duruma getirmek” ve “Türk dilinin öz güzelliğini ve zenginliğini ortaya çıkarıp Türk dilini dünya dilleri arasındaki değere yarasır yüksekliğe ulaştırma” olarak özetler (1975, s. 5). Bu yaklaşım Röhrborn'un (2022) otuzlu yıllardan sonra Türkçenin dil planlamasını “arındırma” ve “Avrupalılaştırma” terimleri ile açıklamasıyla örtüşür. Ahmet Cevat Emre'nin “Doğu (İslam-Arap) kültürünün ıstıhlaları atılacak ve Batı te-

¹ Dilâçar'ın (1978) yabancı etkilere karşı ana dili ilkelerini uygulamaya çalışan milletlerin geçirmiş olduğu süreçleri ele alan çalışması da dünyadaki dillerde görülen sadeleşme çalışmalarını göstermesi bakımından dikkate değerdir. Dilâçar'ın çalışmasında yer alan milletler ve sadeleşme hareketlerinin başladığı yıllar: Macaristan (1539), Finlandiya (1542), Fransa (1549), İtalya (1582), Almanya (1617), İspanya (1713), Rusya (1724), Portekiz (1727), İngiltere (1747), İsveç (1786), Amerika (1828), Norveç (1848), Yunanistan (1857), Arnavutluk (1908), Makedonya (1944), İsrail (1879), Endonezya (1928), Romanya (1860), Japonya (1885), Mısır (1934), Arabistan (1934), İran (1936), Moğolistan (1944), Hindistan (1965), Kore (1970), Çin (1970).

rimlerinin Türkçe karşılıkları aranacaktır” (Korkmaz, 1992, s. 325) sözü çift yönlü politikayı ortaya koymaktadır. Bu ifadeler dil devriminin sadeleşme ve özleşmeye karşı tutumunu göstermesi bakımından önemlidir. Amaç, sadece eski kültür ve geleneğe ait kelimelerin Türkçeleştirilmesi değil aynı zamanda entegre olunmaya çalışılan Batı kültüründen gelecek her türlü yabancı unsurun da Türkçeleştirilmeye çalışılmasıdır.

Dil devrimi ve dil politikaları üzerine araştırmalar Türk dilinin tarihsel, sosyolojik ve ideolojik dönüşümünü farklı açılardan ele almışlardır. Heyd (1954), devrimin kültürel ve ideolojik yönlerini; İmer (1976, 1998) dil planlaması çerçevesindeki değişimleri ve başarısını; Perry (1985) ve Sadoğlu (2010) reformun ulus inşasındaki rolünü ve ideolojik dönüşümünü vurgulamıştır. Levend (2010), sadeleşme serüvenini Eski Anadolu Türkçesinden itibaren ele alırken; Öksüz (2016), Tanzimat tartışmalarının Cumhuriyet uygulamalarına köken teşkil edişini; Berkes (2019) ise “dil çağdaşlaşması” tartışmalarının sürekliliğini incelemiştir. Dağtekin (2022), 1950-83 arası tartışmaların siyasallaşmasını; Brendemoen (2023) ve Tekin (2023) ise devrimin olumlu ve olumsuz yönlerini farklı açılardan tartışmıştır. Aرسال (2017, s. 317), yabancı unsurların yerine kullanılacak kelimelerin kaynaklarını (halk dili, eski lehçeler vb.) önermiştir. Güncel tartışmalarda ise Bartholomä (2021), odağın Arapça-Farsçadan İngilizceye kaydığını ve bütüncül bir politikanın olmadığını belirtirken; Laut (2021), Lewis’in “trajik başarı” nitelemesini yeniden tartışmaya açmıştır.

TDK tarafından türetilen sözcüklerin durumu, bunların Batı veya Doğu kökenli yabancı sözcükler ile kıyaslanması gibi söz varlığına yönelik çalışmalar nispeten azdır ve bunlar genellikle dildeki değişime odaklanmıştır. Sezgin (2019), Batı kökenli sözcüklerin yoğunluğunu istatistiksel olarak değerlendirmiş; Öztürk (2019) ise “Osmanlıcadan Türkçeye” hazırlanan cep kılavuzlarındaki yabancı kelimelere önerilen Türkçe karşılıkların tutunma düzeyini ve anlam değişimlerini sıklık analizleriyle incelemiştir.

Mevcut çalışmaların ortaya koyduğu gibi dilde yabancı kelimeler sorunu daha çok Tanzimat’tan günümüze dilde sadeleşme ve özleşme hareketleri bağlamında dil bilimsel, sosyolojik ve politik yönlerden kapsamlı bir şekilde incelenmiştir. Araştırmalar genellikle dil politikalarının ortaya çıkış sebepleri, ideolojik arka planına ve genel dil dönüşümlerine odaklanmıştır.

Öztürk (2019) ve Sezgin (2019) tarafından yapılan çalışmalar bazı sayısal veriler sunsa da bu çalışmalar genellikle Osmanlıcadan Türkçeye geçişteki genel söz varlığına veya Batı kökenli kelimelerin genel yoğunluğuna yöneliktir. Ancak Tanzimat Dönemi’nde Batı dillerinden Türkçeye kopyalanmış yabancı sözcüklere Türk Dil Kurumu tarafından çeşitli zamanlarda hazırlanan *yabancı sözcüklere karşılıklar kılavuzlarındaki* önerilerin yaşayan dildeki güncel durumu ve bunların benimsenme düzeyi sistematik bir araştırmaya

konu olmamıştır. TDK'nin kurumsal çabalarının kelime düzeyindeki başarısı, önerilen kelimelerin dile ne ölçüde yerleştiği derlem tabanlı ve sıklık temelli bir analizle incelenmemiştir. Bu çalışma alanda görülen bir boşluğu doldurmayı amaçlamaktadır. Araştırmada Batı dillerinden kopyalanan kelimelere karşı TDK kılavuzlarında önerilen karşılıkların güncel kullanımları incelenecektir. Derlem tabanlı bir yöntemle, kopya kelimelerin ve TDK tarafından önerilen karşılıkların kullanım sıklıkları karşılaştırılacaktır. Bu analiz sonucunda hangi kelimenin dilde daha geniş bir kullanım alanına sahip olduğu ve hangisinin daha işlek olduğu tespit edilecektir. Ayrıca çalışma kapsamında ilgili kılavuzlardaki bazı sorunlara da değinilecektir.

Yöntem

Bu araştırma dil araştırmaları için yöntem bakımından yenilikler sunan derlem dil bilimi merkezlidir. Derlem dil bilimi McEnery ve Wilson (2001, s. 1) tarafından “gerçek hayattaki dil kullanım örneklerine dayalı dil çalışması” olarak tanımlanmaktadır. Baker ise bu alanı bilgisayar yazılımları yardımıyla (genellikle) elektronik olarak depolanmış çok büyük metin derlemelerinin analizini içeren popüler bir saha olarak nitelendirmiştir (2010, s. 93). Geleneksel dil bilimi dallarından ziyade, dile içgörü sağlayan bir yöntem bilimi olarak ele alınan bu yaklaşım (McEnery ve Wilson, 2001) bilgisayar teknolojisi sayesinde dillerin sadece sözlü ve yazılı materyallerin ötesinde büyük ölçekte veri kümelerine dönüştürülerek sayısal olarak işlenmesine imkân sağlamaktadır. Bu sayede hem insan kaynaklı hata oranı azalmakta hem de daha büyük veri kümeleriyle inceleme yapılabildiği için “dil” hakkında daha derinlikli bilgi elde edilebilmektedir.

Derlem dil bilimi araştırmalarında önemli olan tekrarlanma sıklığı (Bonelli, 2010, s. 19) ve sözcüklerin görülme sıklıklarına göre sıralanmasıdır (Szudarski, 2018, s. 51). Sıklık analizi, dil konuşurlarının dil kullanımlarında daha sık kullanılan kelimelerin daha az sayıda kullanılanlara oranlarının tespit edilebilmesi bakımından önemlidir. Böylelikle güncel eğilimler tespit edilebilmektedir.

Çalışmanın temel amacı Tanzimat Dönemi'nde Türkçeye kopyalanan Batı kökenli kelimelere önerilen Türkçe karşılıkların güncel kullanım sıklıklarının tespit edilmesidir. Ardından kopyalanan kelime ile önerilen karşılığın sıklık oranları hesaplanıp bu kelimelerden hangisinin dilde daha baskın olduğu araştırılmıştır.

Bunun için şu adımlar takip edilmiştir:

- Öncelikli olarak Tanzimat Dönemi'nde Batı dillerinden kopyalanan² ve yabancı sözcüklere karşılıklar kılavuzunda bu kelimelere karşılık önerilen 88 sözcük belirlenmiştir.³
- Ardından TDK tarafından 1972-2008 yılları arasında yayımlanan kılavuzlar taranarak bu kelimelere önerilen 176 Türkçe karşılık tespit edilmiştir.⁴
- Sözcüklerin kullanım sıklığı verileri elde edildikten sonra *karşılıklı sıklık oranı*⁵ adını verdiğim bir yöntemle *kopya kelime* ile *önerilen karşılığın* birbirine göre sıklığı oranlanmıştır. Buradaki amaç her iki kelimenin

² Koloğlu ve Ölker tarafından yapılan araştırmalarda tespit edilen ve Tanzimat Dönemi gazetelerinde görülen Batı kökenli kopya kelimelerin toplam sayısı 349'dur. Bu sözcüklerden toplamda 88'ine 176 Türkçe karşılık önerilmiştir. Ancak farklı yıllarda hazırlanmış kılavuzlarda doğal olarak her zaman tüm sözcüklere karşılık önerilmemiştir. Koloğlu ve Ölker listelerinde bulunan ve Batı dillerinden Türk diline girmiş;

Batı Kaynaklı Sözcüklere Karşılık Bulma Denemesi I'de (BKSKBD I) 12 sözcüğe 17, *Batı Dilleri Sözcüklerine Karşılıklar Kılavuzu*'nda (BDSKK) 47 sözcüğe 63, *Batı Kaynaklı Sözcüklere Karşılık Bulma Denemesi II*'de (BKSKBD II) 17 sözcüğe 25, *Özleştirme Kılavuzu*'nda (ÖK) 71 sözcüğe 106, *Yabancı Kelimelere Karşılıklar Kılavuzu*'nda YKK'de 15 sözcüğe 21, *Yabancı Sözlere Karşılıklar Kılavuzu*'nda (YSKK) ise 36 sözcüğe toplam 42 karşılık önerilmiştir.

³ Tanzimat Dönemi'nde Türkçeye geçmiş kelimelerin listesi için bk. Koloğlu (1990), Ölker (2016).

⁴ Çalışmada kullanılan derlemeler:

Türkçe Ulusal Derlem (TUD): Aksan ve ekibi tarafından çevrim içi olarak hazırlanmış 1990 ile 2009 yılları arasındaki yaklaşık 20 yılı kapsayan, yazılı ve sözlü olarak yayımlanmış çok sayıda konu alanı ile metin türünden örneklem sunan yaklaşık 50 milyon sözcükten oluşan geniş kapsamlı bir referans derlemidir (Aksan ve diğerleri, 2014, s. 725).

Yazılı Türkçenin Kelime Sıklığı Sözlüğü (Göz): İlyas Göz tarafından hazırlanmıştır. 1995 ile 2000 yıllarını kapsamaktadır. 338 adet kitap ve 142 adet derginin taranmasıyla elde edilen yaklaşık 1 milyon sözcüğün sıklık sözlüğüdür (Göz, 2019). Bu çalışma diğer üç derleme göre daha geleneksel yolla hazırlanmıştır. Ancak sözcüklerin sıklık analizini vermesi açısından bu çalışmaya dâhil edilmiştir.

TS_{TLC}: Taner Sezer tarafından çevrim içi kaynaklardan toplanmış 700.000.000 sözcükten oluşan genel amaçlı bir derlemidir. Yaklaşık 19 yıllık bir dönemi kapsayan derlem bir nevi Türkçenin güncel haber ve köşe yazısı derlemi olarak adlandırılabilir (Sezer, 2024).

TS_{v2}: Taner Sezer tarafından hazırlanan bir diğer derlemidir. Çevrim içi gazeteler, forumlar ve bloglar gibi çeşitli internet kaynaklarından toplanmış yaklaşık 500 milyon sözcükten oluşan genel amaçlı bir derlemidir (Sezer, 2024).

⁵ Bir kelimenin dil içerisinde kullanım değeri 1 olsun. Buna eş değer olarak bir kelime önerildiğinde bunun değerini de 1 olarak kabul edelim. Sıklık analizi ile bu iki kelime birbirine oranlanabilirse baskın kelime ortaya çıkmaktadır.

kullanım sıklıklarından hareketle birbirine kıyasla birinin diğerine ne kadar baskın olduğunu tespit etmektir. Aşağıdaki gibi formüle edilmiştir:

$$\text{Karşılıklı Sıklık Oranı (KSO)} = \frac{\text{Önerilen karşılık (karşılıkların kullanım sıklığı)}}{\text{Kopya kelime (Kopya kelimenin kullanım sıklığı)}}$$

Örneğin *program* kelimesinin sıklığı 121407'dir. Önerilen karşılıklardan birisi olan *izlençe* kelimesinin kullanım sıklığı 90'dır. Bu durumda

$$\text{program (0,0007413082)} = \frac{\text{izlençe (90) (karşılıkların kullanım sıklığı)}}{\text{program (121407)(kopya kelimenin kullanım sıklığı)}}$$

İki kelimenin birbirine kıyasla *karşılıklı sıklık oranı* 0,0007413082'dir. Bu da yaklaşık olarak *program* kelimesinin 10000 kez kullanımına karşın *izlençe* kelimesi yaklaşık olarak 7 kez kullanılmasına denk gelmektedir.

Bulgular

Aşağıdaki tabloda dört farklı derlemde elde edilen kullanım sıklıkları gösterilmiştir.

Tablo 1: Kopya Kelimeler ve Önerilen Karşılıkların Derlem Tabanlı Sıklık Sayıları ve Karşılıklı Sıklık Oranları

Kopya Kelime	Sıklık ⁶	Önerilen Karşılık	Sıklık	KSO
<i>ajan</i>	6139	<i>iş görevlisi</i>	0	0
<i>aristokrasi</i>	351	<i>soyluerki</i>	0	0
<i>biyoloji</i>	11240	<i>dirim bilimi</i>	0	0
<i>büdcce</i>	112075	<i>geçinge</i>	0	0
<i>ekonomi</i>	141815	<i>tutumbilim</i>	1	0
<i>emisyon</i>	3873	<i>kağıt para çıkarma</i>	0	0
<i>fabrika</i>	22836	<i>üretimevi</i>	0	0
<i>fabrika</i>	22836	<i>yapınak</i>	0	0
<i>fabrikatör</i>	316	<i>yapınakçı</i>	0	0
<i>galerya</i>	7216	<i>sergiyeri</i>	0	0
<i>gaz</i>	66818	<i>uçuntu</i>	0	0
<i>istatistik</i>	8149	<i>sayıbilim</i>	0	0
<i>istatistik</i>	8149	<i>sayım bilimi</i>	0	0
<i>istatistik</i>	8149	<i>sayumbilim</i>	0	0
<i>istenografi</i>	33	<i>imyazım</i>	0	0
<i>jurnal</i>	334	<i>giziletim</i>	0	0

⁶ 4 farklı derlemde elde edilen sayılar toplanarak *sıklık* verileri hesaplanmıştır

<i>kalorifer</i>	3750	<i>ısıtaç</i>	0	0
<i>kilub</i>	87214	<i>in yeri</i>	0	0
<i>komisyon</i>	61278	<i>aracılık akçası</i>	0	0
<i>konkordato</i>	744	<i>iflas anlaşması</i>	0	0
<i>konsolide</i>	8377	<i>pekiştirilmiş</i>	0	0
<i>kredi</i>	192367	<i>verenek</i>	0	0
<i>kupon</i>	3351	<i>belgecik</i>	0	0
<i>kupon</i>	3351	<i>bir giysilik</i>	0	0
<i>lokanda</i>	9275	<i>doyumevi</i>	0	0
<i>lokanda</i>	9275	<i>doyunak</i>	0	0
<i>mağaza</i>	15664	<i>satumevi</i>	0	0
<i>manajereci</i>	7795	<i>yönlemci</i>	0	0
<i>misyoner</i>	1450	<i>dinyayar</i>	0	0
<i>misyoner</i>	1450	<i>dinyayıcı</i>	0	0
<i>monarşi</i>	879	<i>tek erklik</i>	0	0
<i>patent</i>	8172	<i>buluş belgesi</i>	0	0
<i>program</i>	121407	<i>yetişek</i>	4	0
<i>protokol</i>	49932	<i>törendüzen</i>	0	0
<i>raport</i>	71016	<i>sağlık yazanağı</i>	0	0
<i>sendika</i>	24672	<i>işverenler birliği</i>	0	0
<i>sendika</i>	24672	<i>işçi birliği</i>	1	0
<i>sigorta</i>	74490	<i>korunç</i>	0	0
<i>şamandıra</i>	298	<i>yüzertop</i>	0	0
<i>telgraf</i>	4267	<i>uzyazdırım</i>	0	0
<i>termometro</i>	1012	<i>sıcakölçer</i>	0	0
<i>tünel</i>	11853	<i>içgeçit</i>	0	0
<i>vizite</i>	438	<i>görüm parası</i>	0	0
<i>fabrika</i>	22836	<i>üretimlik</i>	2	0,0001
<i>komisyon</i>	61278	<i>yarkurul</i>	6	0,0001
<i>protokol</i>	49932	<i>sözleşme tutanağı</i>	3	0,0001
<i>pratik</i>	29617	<i>kılgılı</i>	7	0,0002
<i>protokol</i>	49932	<i>tören düzeni</i>	9	0,0002
<i>raport</i>	71016	<i>yazanak</i>	11	0,0002
<i>diktatörlük</i>	3771	<i>buyuruculuk</i>	1	0,0003

<i>abluka</i>	2832	<i>kuşatım</i>	1	0,0004
<i>abone</i>	13783	<i>sürdürümcü</i>	6	0,0004
<i>bono</i>	24486	<i>ödencek</i>	9	0,0004
<i>impiryalist</i>	7692	<i>elkoyucu</i>	3	0,0004
<i>konsolide</i>	8377	<i>vadesi uzatılan</i>	3	0,0004
<i>pusula</i>	2324	<i>yön belirteci</i>	1	0,0004
<i>pratik</i>	29617	<i>kalgı</i>	21	0,0007
<i>program</i>	121407	<i>izlence</i>	90	0,0007
<i>alafranga</i>	1062	<i>Batılıca</i>	1	0,0009
<i>istatistik</i>	8149	<i>sayılama</i>	7	0,0009
<i>avukat</i>	67584	<i>savunman</i>	69	0,001
<i>monitör</i>	1937	<i>mini gösterici</i>	2	0,001
<i>raport</i>	71016	<i>inceleme yazısı</i>	71	0,001
<i>biyoloji</i>	11240	<i>dirimbilim</i>	13	0,0012
<i>istatistik</i>	8149	<i>sayımsal</i>	11	0,0013
<i>istatistik</i>	8149	<i>sayımlama</i>	13	0,0016
<i>galerya</i>	7216	<i>sergilik</i>	14	0,0019
<i>ajans</i>	8080	<i>haber kurumu</i>	16	0,002
<i>termometro</i>	1012	<i>sıcaklıkölçer</i>	2	0,002
<i>tabldot</i>	304	<i>seçmesiz yemek</i>	1	0,0033
<i>politik</i>	73474	<i>siyasa</i>	254	0,0035
<i>suvare</i>	284	<i>gece gösterimi</i>	1	0,0035
<i>suvare</i>	284	<i>gece gösterisi</i>	1	0,0035
<i>ajan</i>	6139	<i>gizmen</i>	22	0,0036
<i>kabine</i>	7889	<i>ayakyolu</i>	30	0,0038
<i>termometro</i>	1012	<i>ısıölçer</i>	4	0,004
<i>panorama</i>	1247	<i>toplu görünüm</i>	6	0,0048
<i>protokol</i>	49932	<i>öncelik sırası</i>	238	0,0048
<i>impiryalist</i>	7692	<i>yayılmacı</i>	51	0,0066
<i>monitör</i>	1937	<i>göstergeç</i>	13	0,0067
<i>komitato</i>	9887	<i>alt kurul</i>	67	0,0068
<i>angarya</i>	1150	<i>yüklenti</i>	8	0,007
<i>kabine</i>	7889	<i>küçük oda</i>	59	0,0075
<i>pasaport</i>	16256	<i>geçişlik</i>	126	0,0078

<i>barometro</i>	634	<i>basınçölçer</i>	6	0,0095
<i>kanal</i>	44898	<i>su yolu</i>	435	0,0097
<i>jeoloji</i>	2909	<i>yer bilimi</i>	30	0,0103
<i>kabine</i>	7889	<i>odacık</i>	85	0,0108
<i>ajan</i>	6139	<i>gizli görevli</i>	72	0,0117
<i>pasaport</i>	16256	<i>geçiş belgesi</i>	190	0,0117
<i>flora</i>	1202	<i>bitki varlığı</i>	15	0,0125
<i>pratik</i>	29617	<i>evirgen</i>	369	0,0125
<i>diktatörlük</i>	3771	<i>buyurganlık</i>	52	0,0138
<i>kredi</i>	192367	<i>saygınlık</i>	2796	0,0145
<i>impiryalist</i>	7692	<i>buyurucu</i>	121	0,0157
<i>diktatör</i>	7140	<i>buyurucu</i>	121	0,0169
<i>vizite</i>	438	<i>görümlük</i>	8	0,0183
<i>otel</i>	47834	<i>konukevi</i>	900	0,0188
<i>komisyon</i>	61278	<i>yüzdelik</i>	1446	0,0236
<i>jeoloji</i>	2909	<i>yerbilim</i>	73	0,0251
<i>kanal</i>	44898	<i>ark</i>	1579	0,0352
<i>sosyalizm</i>	4017	<i>toplumculuk</i>	152	0,0378
<i>analiz</i>	34276	<i>çözümleme</i>	1493	0,0436
<i>kabine</i>	7889	<i>çalışma odası</i>	437	0,0554
<i>manajerci</i>	7795	<i>yürütücü</i>	449	0,0576
<i>komedi</i>	18679	<i>güldürü</i>	1194	0,0639
<i>diktatör</i>	7140	<i>buyurgan</i>	661	0,0926
<i>pratik</i>	29617	<i>uyarlama</i>	2746	0,0927
<i>tünel</i>	11853	<i>delme</i>	1173	0,099
<i>kumpanya</i>	474	<i>alışım</i>	48	0,1013
<i>suvare</i>	284	<i>gece eğlencesi</i>	31	0,1092
<i>volkan</i>	18200	<i>yanardağ</i>	2047	0,1125
<i>sosyalist</i>	18302	<i>toplumcu</i>	2111	0,1153
<i>iskonta</i>	1519	<i>kırdırma</i>	215	0,1415
<i>kumanya</i>	1295	<i>azık</i>	187	0,1444
<i>panorama</i>	1247	<i>genel görünüm</i>	187	0,15
<i>vizite</i>	438	<i>görüm</i>	95	0,2169
<i>diploma</i>	8745	<i>yetki belgesi</i>	1936	0,2214

<i>litografya</i>	9	<i>taşbasma</i>	2	0,2222
<i>ekonomi</i>	141815	<i>tutum</i>	32967	0,2325
<i>transport</i>	616	<i>taşıma işi</i>	148	0,2403
<i>suvare</i>	284	<i>akşamlık</i>	77	0,2711
<i>kongre</i>	41665	<i>kurultay</i>	15131	0,3632
<i>monitör</i>	1937	<i>yetiştirici</i>	730	0,3769
<i>patent</i>	8172	<i>buluş</i>	3761	0,4602
<i>kredi</i>	192367	<i>ödeme</i>	88672	0,461
<i>kumanda</i>	7347	<i>komut</i>	3459	0,4708
<i>pratik</i>	29617	<i>uygulamalı</i>	17119	0,578
<i>direktör</i>	121290	<i>yönetmen</i>	71504	0,5895
<i>kilub</i>	87214	<i>dernek</i>	57878	0,6636
<i>emisyon</i>	3873	<i>yayım</i>	3210	0,8288
<i>emisyon</i>	3873	<i>sürüm</i>	3691	0,953
<i>lokanda</i>	9275	<i>aşevi</i>	9340	1,007
<i>istatü</i>	9535	<i>tüzük</i>	10849	1,1378
<i>flora</i>	1202	<i>bitki örtüsü</i>	1441	1,1988
<i>litografya</i>	9	<i>taş basması</i>	13	1,4444
<i>abluka</i>	2832	<i>kuşatma</i>	4244	1,4986
<i>protokol</i>	49932	<i>sözleşme</i>	75971	1,5215
<i>kumanda</i>	7347	<i>komuta</i>	11491	1,564
<i>arma</i>	942	<i>ongun</i>	1996	2,1189
<i>istatistik</i>	8149	<i>sayısal</i>	17788	2,1828
<i>patent</i>	8172	<i>tekel</i>	19218	2,3517
<i>koloni</i>	1361	<i>sömürge</i>	3359	2,468
<i>entriga</i>	1370	<i>dolap</i>	3477	2,538
<i>konferans</i>	38291	<i>konuşma</i>	97508	2,5465
<i>işleb</i>	349	<i>yük gemisi</i>	983	2,8166
<i>konferans</i>	38291	<i>toplantı</i>	115464	3,0154
<i>iskonta</i>	1519	<i>kırma</i>	5414	3,5642
<i>komedy</i>	265	<i>güldürü</i>	1194	4,5057
<i>sendika</i>	24672	<i>birlik</i>	113293	4,592
<i>kabine</i>	7889	<i>bakanlar kurulu</i>	41826	5,3018
<i>emisyon</i>	3873	<i>çıkarma</i>	22017	5,6847

<i>manajerci</i>	7795	<i>yönetici</i>	47187	6,0535
<i>ekspozisyon</i>	16	<i>sergilenme</i>	125	7,8125
<i>litografya</i>	9	<i>taşbaskı</i>	82	9,1111
<i>kotra</i>	254	<i>yelkenli</i>	2558	10,0709
<i>kanal</i>	44898	<i>yol</i>	467139	10,4045
<i>transport</i>	616	<i>taşımacılık</i>	7410	12,0292
<i>pratik</i>	29617	<i>uygun</i>	362382	12,2356
<i>ajan</i>	6139	<i>görevli</i>	76844	12,5173
<i>koloni</i>	1361	<i>topluluk</i>	18046	13,2594
<i>kumandan</i>	1010	<i>komutan</i>	13650	13,5149
<i>ajan</i>	6139	<i>aracı</i>	86805	14,1399
<i>kontrato</i>	4325	<i>sözleşme</i>	75971	17,5655
<i>entriga</i>	1370	<i>düzen</i>	29871	21,8036
<i>iskonta</i>	1519	<i>indirim</i>	35564	23,4128
<i>kumpanya</i>	474	<i>topluluk</i>	18046	38,0717
<i>entriga</i>	1370	<i>dek</i>	79467	58,0051
<i>kumpanya</i>	474	<i>ortaklık</i>	31842	67,1772
<i>komandar</i>	0	<i>vrkaççı</i>	3	100
<i>komandar</i>	0	<i>akıncı</i>	1193	100
<i>şimendifer</i>	103	<i>demiryolu</i>	14242	138,2718
<i>entriga</i>	1370	<i>oyun</i>	223287	162,9832
<i>ekspozisyon</i>	16	<i>sergileme</i>	2888	180,5
<i>ekspozisyon</i>	16	<i>sergi</i>	54998	3437,375
<i>bilyon</i>	23	<i>milyar</i>	520776	22642,435

Verilerin Değerlendirilmesi

1. Önerilen karşılığın kullanım dağılımı:

Çalışmada Tanzimat Dönemi'nde Türkçeye girmiş Batı dilleri kökenli kelimeler ile bunlara önerilen karşılıklar karşılaştırılmıştır. Derlemelerden hareketle kelimelerin güncel kullanımları sayısal olarak incelenmiştir. Sıklıkla ile ilgili veriler dört grupta tasnif edilmiştir.

Tablo 2: Kullanım sıklıklarına göre kelimelerin tasnifi

Kullanım sıklığı (%0) (43 karşılık) (hiç)	Kullanım sıklığı (%0,0001 - %5) (60 karşılık) (neredeşey hiç)	Kullanım sıklığı %5 ile %49 arası (sınırlı kullanım)	Kullanım sıklığı %50'den fazla (kullanımı yaygın)
imyazım, yüzertop yapınakçı, giziletim, soyluerki, görüm parası, iflas anlaşması, tek erklik, sıcakölçer, dinyayar, dinyayıcı, belgecik, bir giysilik, ısıtaç, kağıt para çıkarma, uzyazdırım, iş görevlisi, , sergiyeri, yönlemci, sayıbilim, sayım bilimi, sayımbilim, buluş belgesi, pekiştirilmiş, doyumevi, doyunak, dirim bilimi, içgeçit, satımevi, üretimevi, yapınak, işverenler birliği, törendüzen, aracılık akçası, uçuntu, sağlık yazanağı, korunç, in yeri, geçinge, verenek, işçi birliği, tutumbilim, yetişek	alt kurul, ark, ayakyolu, basınçölçer, Batılıca, bitki varlığı , buyurganlık, buyurucu, buyurucu, buyuruculuk, çözümleme, dirimbilim, elkoyucu, evirgen, gece gösterimi, gece gösterisi, geçiş belgesi, geçişlik, gizli görevli, gizmen, görümlük, göstergeç, haber kurumu, ısıölçer, inceleme yazısı, izlence, kılğı, kılğılı, konukevi, kuşatım, küçük oda, mini gösterici, odacık, ödenek, öncelik sırası , savunman, , saygınlık, sayılama, , sayımlama, sayımsal, seçmesiz yemek, sergilik, sıcaklıkölçer, siyasa, sözleşme tutanağı, su yolu , sürdürümcü, toplu görünüm, toplumculuk, tören düzeni , üretimlik, vadesi uzatılan, yarkurul, yayılmacı, yazanak, yer bilimi, yerbilim, yön belirtici, yükleni, yüzelik	Akşamlik, alışım, azık, buluş, buyurgan, çalışma odası, delme, dernek, gece eğlencesi, genel görünüm, görüm, güldürü, kırdırma, komut, kurultay, ödeme, sürüm, taşbasma, taşıma işi, toplumcu, tutum, uyarlama, uygulamalı, yanardağ, yayım, yetiştirici, yetki belgesi, yönetmen, yürüttücü	Akıncı, aracı, aşevi, bakanlar kurulu, birlik, bitki örtüsü, çıkarma, dek, demiryolu, dolap, düzen, görevli, güldürü, indirim, kıрма, komuta, komutan, konuşma, kuşatma, milyar, ongun, ortaklık, oyun, sayısal, sergi, sergileme, sergilenme, sömürge, sözleşme, sözleşme, taş basması, taşbaskı, taşımacılık, tekel, toplantı, topluluk, topluluk, tüzük, uygun, vurkaççı, yelkenli, yol, yönetici, yük gemisi
Bu grupta 43 karşılık vardır. Önerilen karşılıkların sıklık verisi yoktur. Bu durumda bu kelimeler dilde hiç tutunamadıklarını göstermektedir.	Bu grupta 60 karşılık yer almaktadır. Kelimeler dilde oldukça kısıtlı bir kullanım alanına sahip olsa da <i>karşılıklı sıklık oranları</i> %5'in altındadır. Bu durumda bu kelimelerin kullanımlarının yabancı kelimeye oranla “neredeşey hiç” denilecek kadar az olduğunu göstermektedir.	Bu grupta 29 karşılık bulunmaktadır. Kelimelerin <i>karşılıklı sıklık oranları</i> %5 ile %49 arasındadır. Bu durumda bu kelimelerin dilde bir yer edindiğini ancak kullanımlarının kopya kelimeye göre “sınırlı” kaldığını ve kopya kelimenin baskınlığının devam ettiğini göstermektedir.	Bu grupta 44 adet karşılık vardır. Bu kelimelerde <i>karşılıklı sıklık oranları</i> %50'yi aşanlar yer almaktadır. Bu durumda önerilen karşılıkların en azından eşdeğer veya daha yüksek olduğunu göstermektedir. Yani bu kelimelerin dilde tutunduğunu göstermektedir.

Tablodan görüldüğü üzere önerilen karşılıklardan:

- 43'ü (%24,4) tamamen başarısız (sıklık = 0)
- 60'ı (%34,1) neredeyse hiç kullanılmıyor
- 29'u (%16,5) sınırlı kullanımda
- 44'ü (%25) yaygın kullanımda olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Önerilen karşılıkların yaklaşık %60'ının *hiç* ve *neredeyse hiç* kategorisinde olması dil politikası açısından tam anlamıyla başarılı bir sonuca ulaşılamadığını göstermektedir.

Karşılıklardan yalnızca %25'inin yaygın kullanımda olduğu görülmüştür.⁷

2. Dilde Tutunmayı Belirleyen Toplum Dil Bilimi Etkenleri

Tablodaki veriler incelendiğinde Batı kökenli kelimelere önerilen Türkçe karşılıkların büyük ölçüde tutunamadığı görülmektedir. Bunun pek çok sebebi olabilir. Öncelikle bu dönemde yabancı dillerden kopyalanan kelimelerin özellikle gazeteler aracılığıyla dile girmelerinden dolayı çok erken dönemde yaygınlaşıp ölçünlüleşmeleri bir sebep olabilir. Bu durum toplumsal olarak dildeki alışkanlıkları büyük oranda etkilemiş ve 18. yüzyıl sonlarında başlayan Batılılaşma hareketlerinin de etkisiyle dil kullanımlarını şekillendirmiştir. Sonuç olarak kopya kelimelerin daha uzun süredir dilde kullanımda olması toplum tarafından benimsenmiş ve daha sonra önerilen karşılıkların da dilde tutunmasını engellemiştir. Bu durum önerilen karşılığın tutunamamasındaki en büyük engellerden biridir.

Lewis (2019, s. 207), dil devrimini gündelik hayatta kullanılan Osmanlıca kelimelerin bırakılması açısından başarılı, Öz Türkçenin yayılışı ve İngilizce kelimelerin gündelik dilde tutunamaması açısından başarısız bulur. Bu çalışma özelinde TDK tarafından önerilen karşılıkların başarısız olması da Lewis'in öz Türkçenin yayılamaması düşüncesini destekler niteliktedir. Çünkü Batı dillerinden kopyalanan kelimeler gündelik dile yerleştiğinden dilde geniş bir kullanım alanına sahiptir. Yerlerine öz Türkçeleri önerilmiş olsa da dilde anlam alanına sahip değillerdir.

⁷ Ancak burada başka bir sorun görülmektedir. Örneğin *entrika* kelimesine *oyun, düzen, dolap*; koloni kelimesine *topluluk, sömürge*; *pratik* kelimesine *uygun, uyarlama, uygulamalı* gibi karşılıklar verilmiştir. Karşılık olarak önerilen kelimeler gündelik dilde yaygın olarak başkaca anlamlarda kullanıldığı için bir belirsizlik söz konusudur. Bu durumda derlem verilerinde aratılan “oyun, düzen, dolap” sıklıklarının hangi örneklerde *entrika* karşılığında kullanıldığını bulmak da oldukça güçleşmektedir. Bu açıdan değerlendirildiğinde %25'lik tutunma oranının bir miktar düşeceği kesindir.

3. Karşılık Önerilerinde Tutarsızlık (Çift Karşılık Problemi)

Kılavuzda bir kelimeye iki farklı karşılık önerilen durumlar vardır. *Misyoner* kelimesi için 1978'te (ÖK) *dinyayar* ve *dinyayıcı* karşılıkları gösterilmiştir. *Dinyayar* ve *dinyayıcı* kelimeleri birbirine çok yakın anlamdadır.

4. Özleştirme Amacına Aykırı Karşılıklar

Aynı kılavuz içerisinde iki farklı karşılık önerilmesi de anlam belirsizliğine ve kullanımda kararsızlığa yol açmaktadır. Yabancı bir kelimenin yerine yabancı kökenli bir karşılık önerildiği de görülmektedir. Örneğin *bilyon* kelimesine karşılık olarak *milyar* (2008) ve *kumanda* kelimesine karşılık olarak ise *komut* (1978) / *komuta* (1972) önerilmiştir. Bu tür örnekler karşılık önerme sürecinde “yabancı sözlere Türkçe karşılık önerme amacına” uygun düşmemektedir.

5. Terim Yazımında Ölçünlüleşme Sorunu

Biyoloji kelimesi için önerilen *dirimbilimi* / *dirim bilimi* karşılıklarının hem bitişik hem ayrı yazımı görülmektedir. Bu durum terime önerilen karşılığın bir standardının olmadığını göstermekle birlikte terminolojik olarak belirsizlik meydana getirmiştir.

6. Anlam ve Kavram Alanındaki Belirsizlik

Ajan kelimesine karşılık olarak önerilen *görevli* ve *aracı* sözcükleri sözlükte farklı anlam alanlarına sahiptir. Bu nedenle bu öneriler *ajan* kelimesinin özel ve teknik anlamını karşılamaktan uzak olup anlam kayması ve kavramsal belirsizliğe yol açmaktadır.

Koloni ve *kumpanya* kelimeleri için önerilen topluluk karşılığı *Güncel Türkçe Sözlük* (GTS) anlamları düşünüldüğünde sorunlu görünmektedir. GTS'de *topluluk* kelimesi altı farklı anlamda tanımlanmıştır:

1. Nitelikleri bakımından bir bütün oluşturan kimselerin hepsi; toplum, zümre: 2. *isim* Aynı yerde bulunan insan kalabalığı; cumhur. 3. *isim* Sanatçı grubu. 4. *isim* Aynı türden canlıların bir araya gelmesiyle oluşan küme. 5. *isim* Vücudun dolgun olma durumu. 6. *isim, müzik* Müzik eserlerini birden fazla ses veya sazla seslendirmek için oluşturulan grup; ansambl (Türk Dil Kurumu, t.y.).

Ayrıca yine sözlükte *zümre*, *toplum*, *ansambl*, *cumhur* kelimelerine *topluluk* karşılığı gösterilmiştir. Dolayısıyla *topluluk* sözcüğüne *koloni* ve *kumpanya* anlamlarının yeniden yüklenmesi, dilde mevcut olan anlam katmanlarına bir yenisini eklemek anlamına gelmektedir. Bundan dolayı *topluluk* kelimesinin gündelik dilde kullanıldığı düşünüldüğünde bu tür bir karşılık önermenin anlam belirsizliğini ve kavramsal karmaşayı artıracığı kesindir.

7. Anlam Genişlemesi Yoluyla Tutunma

Isıtaç kelimesi, derlemde yer almamasına rağmen gündelik dilde yeni bir işlev kazanarak özel bir kullanım alanına sahip olmuştur. Derlem verilerinde hiç geçmeyen ancak basit bir internet aramasında karşılaşılan *ısıtaç* kelimesi ilginç bir kullanım alanı oluşturarak gündelik dilde yeni bir anlam alanı kazanmıştır. “Kalorifer peteklerinin üzerine ısıyı yukarı doğru değil de yatay olarak yönlendirmeye yarayan araç” olarak anlam değişimine uğramıştır.

Sonuç

Diller arası etkileşim farklı toplumların karşılaşmaları sonucunda ortaya çıkan kaçınılmaz bir durumdur. Türkçe, tarih boyunca geniş bir coğrafyaya yayılması nedeniyle çok sayıda dille temas kurmuş ve bunun sonucunda birçok dilden çeşitli unsurları kopyalamıştır. Kopyalanan öğeler kimi zaman özgün biçimlerini ve anlamlarını korumuşlar kimi zaman da Türkçenin yapısına uygun bir biçimde dönüşmüşlerdir. Bu çalışmada Tanzimat Dönemi’nde Türkçeye girmiş Batı kökenli kelimelere önerilen karşılıkların çeşitli derlem-lerden yararlanarak sıklıkları tespit edilmiş, bu karşılıkların ne ölçüde kabul görüp benimsendiği araştırılmıştır. Bu kelimelerin dildeki durumu için *karşılıklı sıklık oranı* hesaplanmış ve önerilen kelimelerin 43’ünün (%24) *hiç* dilde yer edinemediği görülmüştür. 60 (%34,1) kelimeye ise birkaç örnek dışında *neredeyse hiç* rastlanmamıştır. Önerilen karşılıklardan 29’u (%16,5) sınırlı kullanımdadır.

Tanzimat Dönemi’nde özellikle basın yayın yoluyla yayılarak ölçünlüleşen Batı kökenli kelimelerin dildeki yerleşikliği ve uzun süreli varlığı, sonradan bu kelimelere karşılık önerilmiş olsa bile karşılıkların dilde tutunmasına engel olmuştur.

Yapılan inceleme sonucunda karşılık önerilerinde tutarsızlık, özleştirme amacına aykırı karşılıklar, terim yazımında ölçünlüleşme sorunu, anlam ve kavram alanlarındaki belirsizlik gibi sorunlar tespit edilmiştir.

Bu çalışma, yabancı sözcüklere karşılık önermenin zamanlamasının ne kadar önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Bu süreç yalnızca yabancı sözlere karşılıklar kılavuzları hazırlamakla kalmayıp basın yayın, medya araçları ve eğitim-öğretim faaliyetlerine entegre edilerek ve toplumsal farkındalık oluşturmak suretiyle daha kapsamlı bir dil politikası hâline getirilmelidir.

Sonuç olarak kanaatimizce atılacak en önemli adım terimlerin dilde yaygınlaşmadan Türkçe karşılıklarının bulunmasıdır.

Etik Komite Onayı Araştırmada etik kurul iznine gerek yoktur.

Mali Destek Araştırma için herhangi bir mali destek alınmamıştır.

Çıkar Çatışması Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan eder.

Ethical Committee Approval Ethical committee approval is not required for this research.

Funding This research received no external funding.

Conflicts of Interest The author declares no conflicts of interest in this study.

Kısaltmalar

BDSKK	Batı Dilleri Sözcüklerine Karşılıklar Kılavuzu, 1972.
BKSKBD-I	Batı Kaynaklı Sözcüklere Karşılık Bulma Denemesi I, 1972.
BKSKBD-II	Batı Kaynaklı Sözcüklere Karşılık Bulma Denemesi II, 1978.
Göz	Yazılı Türkçenin Kelime Sıklığı Sözlüğü, 2019.
GTS	Güncel Türkçe Sözlük.
ÖK	Özleştirme Kılavuzu, 1978.
TSTLC	Taner Sezer TimeLine Corpus.
TSv2	Taner Sezer Corpus v2.
TUD	Türkçe Ulusal Derlem.
YKK	Yabancı Kelimelere Karşılıklar, 2002.
YSKK	Yabancı Sözlere Karşılıklar Kılavuzu, 2008.

Kaynakça

- Akarsu, B. (1975). *Felsefe terimleri sözlüğü*. Türk Dil Kurumu.
- Aksan, D. (1997). Köktürkçeden bugüne, Türkçede ödünçlemeler üzerine bir sözcük istatistiği araştırması. *Türk Dili*, 313, 344–347.
- Aksan, Y., Aksan, M., Özel, S. A., Yılmaz, H., Demirhan, U. U., Mersinli, Ü. ve Altuna, S. (2014). Web tabanlı Türkçe Ulusal Derlemi (TUD). *Akademik Bilişim '14 – XVI. Akademik Bilişim Konferansı Bildirileri* içinde (s. 723–730). Akademik Bilişim.
- Arsal, S. M. (2017). *Türk dili için*. Türk Dil Kurumu.
- Bartholomä, R. (2021). Neo-Ottomanism, purism or what? Current suggestions for the replacement of “foreign words” in Turkish. R. Bartholomä ve J. P. Laut (Ed.), *The Turkish language reform and beyond: A never-ending story?* içinde (s. 77–114). Harrassowitz.

- Baker, P. (2010). Corpus methods in linguistics. L. Litosseliti (Ed.), *Research methods in linguistics* içinde (s. 93–113). Continuum.
- Belge, M. (1982). Türkçe sorunu –I. *Yazko Edebiyat*, 19, 88–102.
- Berkes, N. (2019). *Türkiye’de çağdaşlaşma*. Yapı Kredi.
- Bıçak, A. (2019). *Türk düşüncesi I (kökenler)*. Dergâh.
- Bonelli, E. T. (2010). Theoretical overview of the evolution of corpus linguistics. M. McCarthy ve A. O’Keeffe (Ed.), *The Routledge handbook of corpus linguistics* içinde (s. 14–27). Routledge.
- Brendemoen, B. (2023). The Turkish language reform. *Dragomanen*, 23, 53–66.
- Dağtekin, F. (2022). *Türkiye’de dil tartışmaları (1950–1983)*. DBY.
- Dilâçar, A. (1978). *Ana dili ilkeleri ve Türkiye dışındaki başlıca uygulamalar*. Türk Dil Kurumu.
- Eckmann, J. (1973). Kurân’ın Doğu Türkçesine tercümeleri. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 21, 15–24.
- Georgon, F. (2020). *Osmanlı–Türk modernleşmesi 1900–1930*. Yapı Kredi.
- Göz, İ. (2019). *Yazılı Türkçenin kelime sıklığı sözlüğü*. Türk Dil Kurumu.
- Heyd, U. (1954). *Language reform in modern Turkey*. Israel Oriental Society.
- İmer, K. (1976). *Dilde değişme ve gelişme açısından Türk dil devrimi*. Türk Dil Kurumu.
- İmer, K. (1998). *Türkiye’de dil planlaması: Türk dil devrimi*. Kültür Bakanlığı.
- Karal, E. Z. (1983). *Osmanlı tarihi: Nizam-ı Cedid ve Tanzimat devirleri (1789–1856)* (Cilt 5). Türk Tarih Kurumu.
- Karal, E. Z. (2001). Osmanlı tarihinde Türk dili sorunu (tarih açısından bir açıklama). *Bilim kültür ve öğretim dili olarak Türkçe* içinde (s. 7–96). Türk Tarih Kurumu.
- Koloğlu, O. (1990). İlk gazetelerimiz aracılığıyla (1828–1867) dilimize giren Batı kavram ve sözcükleri. *XI. Türk Tarih Kongresi: IV* içinde (s. 1645–1664). Türk Tarih Kurumu.
- Korkmaz, Z. (1992). *Atatürk ve Türk dili (belgeler)*. Türk Dil Kurumu.
- Laut, J. P. (2021). The Turkish Language Reform: A Catastrophe and/or a Success or What? J. P. Laut ve R. Bartholomä (Ed.), *The Turkish language reform and beyond: A never-ending story?* içinde (s. 29–46). Harrassowitz.
- Lewis, G. (2019). *Trajik başarı: Türk dil reformu* (M. F. Uslu, Çev.). Çeviribilim.
- Levend, A. S. (2010). *Türk dilinde gelişme ve sadeleşme evreleri*. Dil Derneği.
- McEnery, T. ve Wilson, A. (2001). *Corpus linguistics*. Edinburgh University Press.
- Öksüz, Y. Z. (2016). *Türkçenin sadeleşme tarihi: Genç Kalemler ve Yeni Lisan hareketi*. Türk Dil Kurumu.
- Ölker, P. (2016). *Tanzimat basınının dili*. Türk Dil Kurumu.

- Özkan, M. (2004). Yenileşme sürecinde Türk dili. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 32, 81–109.
- Öztürk, A. Ö. (2019). *Dil inkılâbının Türkçenin söz varlığına etkileri*. Türk Dil Kurumu.
- Perry, J. R. (1985). Language reform in Turkey and Iran. *International Journal of Middle East Studies*, 17(3), 295–311.
- Röhrborn, K. (2022). *Türk dil reformunda Avrupa dillerinin rolü* (Ş. Özer, Çev.). Türk Dil Kurumu.
- Sadoğlu, H. (2010). *Türkiye’de ulusçuluk ve dil politikaları*. Bilgi.
- Sezer, T. (2024, 31 Mart). *TS corpus V2*. The Turkish corpus. <https://tscorpus.com/corpora/ts-corpus-v2/>
- Sezer, T. (2024, 31 Mart). *TS TimeLine corpus*. The Turkish corpus. <https://tscorpus.com/corpora/ts-timeline-corpus/>
- Sezgin, F. (2019). *Türkçede batı kaynaklı kelimelerin yoğunluğu*. Türk Dil Kurumu.
- Szudarski, P. (2018). *Corpus linguistics for vocabulary: A guide for research*. Routledge.
- Tekin, T. (2023). *Makaleler 3: Çağdaş Türk dilleri*. Türk Dil Kurumu.
- Türk Dil Kurumu. (t.y.). Topluluk. *Güncel Türkçe sözlük* içinde. 1 Eylül 2024 tarihinde <https://sozluk.gov.tr/> adresinden edinilmiştir.
- Türk Dil Kurumu (1972a). *Batı dilleri sözcüklerine karşılıklar kılavuzu*. Türk Dil Kurumu.
- Türk Dil Kurumu (1972b). *Batı kaynaklı sözcüklere karşılık bulma denemesi I*. Türk Dil Kurumu.
- Türk Dil Kurumu (1972c). *Özleştirme Kılavuzu*. Türk Dil Kurumu.
- Türk Dil Kurumu (1978). *Batı kaynaklı sözcüklere karşılık bulma denemesi II*. Türk Dil Kurumu.
- Türk Dil Kurumu (2002). *Yabancı kelimelere karşılıklar*. Türk Dil Kurumu.
- Türk Dil Kurumu (2008). *Yabancı sözlere karşılıklar kılavuzu*. Türk Dil Kurumu.

Extended Summary

The Turkish language has continually evolved through contact with diverse linguistic and cultural systems, leading to recurrent cycles of lexical borrowing and reform. Among these historical stages, the Tanzimat Period (1839–1876) represents a decisive phase in Ottoman modernisation and linguistic Westernisation. This study investigates the present status of Turkish equivalents proposed for Western-origin words that entered Turkish during the Tanzimat Period and evaluates the extent to which these equivalents have been integrated into contemporary usage through a corpus-based, quantitative linguistic approach.

Throughout history, Turkish has absorbed foreign vocabulary from multiple sources—initially through Buddhist and Islamic translations, then via Persian and Arabic cultural dominance, and later through intensified contact with Western Europe. The Tanzimat reforms institutionalised this Western orientation, introducing numerous political, bureaucratic, scientific, and cultural terms—such as *fabrika*, *ajans*, *protokol*, and *program*—which rapidly became standardised.

In the 20th century, the Turkish Language Institution (Türk Dil Kurumu, TDK) sought to replace these and other borrowings with native or newly coined Turkish equivalents as part of its program of linguistic purification (*özleştirme*). However, despite the ideological and institutional emphasis on linguistic nationalism, very little empirical research has been conducted to measure the level to which these proposed forms have been adopted in the real-world. This study fills that gap by identifying Western-origin words borrowed during the Tanzimat Period, collecting their Turkish counterparts from TDK's *Yabancı Sözlere Karşılıklar Kılavuzu* (1972–2008), and comparing their frequencies in contemporary corpora.

The analysis employs corpus linguistics as its principal method. Eighty-eight Western-origin words and 176 Turkish equivalents were drawn from several TDK guides. Frequency data were collected from four large-scale corpora, including the Turkish National Corpus (TNC). To quantify lexical competition, a metric called *Karşılıklı Sıklık Oranı* (Mutual Frequency Ratio (MFR)) was introduced, measuring the relative usage of each Turkish equivalent compared to its borrowed form. For instance, while the program occurs 121,407 times, its proposed equivalent *izlençe* appears only 90 times—yielding a MFR of 0.0007. This model enables a precise comparison of lexical visibility and adoption.

The quantitative results show a strong asymmetry between the borrowed and proposed forms:

1. 24% of the equivalents show no recorded usage.
2. 34% appear rarely.
3. 16.5% occur at limited levels (5–49% of the foreign term's frequency).
4. Only 25% have achieved relatively broad use.

Thus, nearly 60% of the suggested equivalents have failed to enter common usage. Terms such as *dirimibilim* (for *biyoloji*), *tutumbilim* (for *ekonomi*), and *yapınak* (for *fabrika*) show no measurable frequency, whereas words like *toplantı* (for *konferans*), *tüzük* (for *statü*), *komutan* (for *kumandan*), and *yönetmen* (for *direktör*) have successfully replaced their Western counterparts. The data demonstrate that language planning yields highly uneven outcomes depending on the semantic field and public familiarity.

Several linguistic and sociocultural factors explain these patterns of failure and partial success:

1. Historical Entrenchment – Many Western borrowings became standardized through early use in the press, education, and bureaucracy long before the TDK introduced replacements. Their entrenched familiarity rendered later reforms largely symbolic.

2. Inconsistent Equivalents – The guides sometimes offered multiple or semantically vague alternatives (e.g., *misyoner* → *dinyayar*, *dinyayıcı*), preventing standardization and precision.

3. Ideological Contradictions – Some replacements themselves contained foreign roots (*bilyon* → *milyar*), undermining the stated goal of purification.

4. Orthographic Instability – Variants such as *dirimibilimi* vs. *dirim bilimi* illustrate unresolved morphological inconsistency.

5. Semantic Ambiguity – Words like *topluluk* for *koloni* or *kumpanya* extend existing meanings, causing conceptual overlap and confusion.

6. Limited Instances of Organic Success – A few neologisms survived through spontaneous semantic refunctionalization. *Isıtacı*, once coined for *kalorifer*, found new life in colloquial Turkish as a term for a domestic heating accessory—showing that natural semantic adaptation, not prescriptive policy, ensures longevity.

The findings underscore the limits of top-down linguistic engineering. Once a loanword gains institutional legitimacy and everyday familiarity, its replacement faces strong resistance. Lexical reform requires early intervention, sustained exposure, and integration into education and media. The results align with Lewis’s notion of the Turkish Language Reform as a “catastrophic success”: transformative in linguistic consciousness but inconsistent in practice. The study supports broader sociolinguistic observations that genuine lexical change arises through gradual diffusion rather than decree.

Furthermore, the uneven adoption patterns highlight the complex balance between linguistic nationalism and communicative utility. Successful replacements—*toplantı*, *tüzük*, *komutan*—combine semantic clarity, morphological transparency, and practical relevance. Failed ones often lack these features or entered the lexicon too late to compete. The evidence suggests that public usability, not ideological purity, determines linguistic permanence.

This corpus-based analysis evaluates the long-term impact of TDK's lexical replacement efforts for Western-origin words from the Tanzimat Period. Only one-quarter of the proposed equivalents gained a stable footing, while the majority remain unused or marginal. Delayed intervention, inconsistency, semantic mismatch, and entrenched public familiarity have all impeded success.

For future language policy, the study recommends corpus-informed and socially integrated planning that connects linguistic reform with actual communicative needs. Collaboration with media, education, and digital platforms can promote viable equivalents before foreign terms solidify in everyday use. Ultimately, linguistic modernisation must balance innovation with practicality: words endure not because they are ideologically correct, but because they fulfil the expressive and functional demands of a living speech community.

